

**Conceptexamenprogramma
Friese taal en cultuur
vmbo-gl/tl**

Conceptexamen- programma

Friese taal en cultuur

Vmbo – gemengde en
theoretische leerweg (gl/tl)

September 2024

slo

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2024 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur

SLO

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN 9.8055.052

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
Leeswijzer	4
Meer informatie	4
2. Karakteristiek Friese taal en cultuur	5
Kenmerken van het vak Friese taal en cultuur	5
Friese taal en cultuur als schoolvak	5
Friese taal en cultuur in de schoolsoorten	7
Vmbo	7
Havo	7
Vwo	7
3. Raamwerk met domeinen en subdomeinen	8
4. Eindtermen	9
I. KERNCURRICULUM	9
Domein A Taal leren en gebruiken	9
Subdomein A1 Receptieve taalvaardigheid	9
Subdomein A2 Productieve taalvaardigheid	10
Subdomein A3 Interactie	12
Domein B Taalbewustzijn	12
Subdomein B1 Taal als fenomeen	12
Subdomein B2 Taal en individu	13
Domein C Cultuurbewustzijn	16
Subdomein C1 Fries erfgoed	16
Subdomein C2 Cultuurbeleving	16
II. KEUZEDOMEINEN	18
Keuzedomein D Schrijfverdieping	18
Keuzedomein E Taalonderzoek	18
Keuzedomein F Cultuuronderzoek	19
Bijlage – Begrippenlijst Friese taal en cultuur	21

1. Inleiding

Voor je ligt het conceptexamenprogramma Friese taal en cultuur voor de gemengde en theoretische leerweg van het vmbo (vmbo-gl/tl). De afgelopen twee jaar heeft de vakvernieuwingscommissie Friese taal en cultuur dit conceptexamenprogramma ontwikkeld – tegelijkertijd en in samenhang met vier andere conceptexamenprogramma's Friese taal en cultuur voor vmbo-bb, vmbo-kb, havo en vwo. SLO voert in [opdracht](#) van het ministerie van OCW regie over de actualisatie van het gehele curriculum.

Op basis van dit conceptexamenprogramma ontwikkelt het College voor Toetsen en Examens (CvTE) een conceptsyllabus voor de inhouden die aan het centraal examen zijn toegewezen.

SLO zal de conceptexamenprogramma's en -syllabi beproeven in de onderwijspraktijk. De feedback die wordt opgehaald bij leerlingen, leraren en andere betrokkenen wordt gewogen en waar nodig worden het conceptexamenprogramma en de conceptsyllabus aangescherpt. Daarna worden de documenten vastgesteld door het ministerie van OCW. Vanaf dat moment kunnen de definitieve examenprogramma en de syllabus geïmplementeerd worden.

Leeswijzer

Dit conceptexamenprogramma begint met een karakteristiek, waarin de visie op Friese taal en cultuur en de positie van het vak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs staat beschreven. Daarna volgt het raamwerk: een schematische weergave van de inhouden per domein of subdomein en een verdeling van inhouden over school- en centraal examen. Daarna volgen de eindtermen. Per eindterm is een doelzin, uitwerking ('Het gaat hierbij om') en een voorbeeldmatige uitwerking ('Te denken valt aan') opgenomen. Tot slot staat in de bijlage de begrippenlijst.

Meer informatie

Meer informatie over de inhoudelijke keuzes en de inrichting van het proces is te vinden in het toelichtingsdocument conceptexamenprogramma's Friese taal en cultuur (Van Schaik & Hoekstra, 2024).

Meer informatie over de totstandkoming, de opzet en inhoud van dit conceptexamenprogramma is te vinden op:

<https://www.actualisatie-examenprogrammas.nl/fries>

2. Karakteristiek Friese taal en cultuur

Kenmerken van het vak Friese taal en cultuur

Het Fries is een autochtone minderheidstaal en als tweede rijkstaal officieel opgenomen in het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden. Van alle inwoners van Friesland heeft ruim de helft het Fries als thuistaal. Voor de andere inwoners is het Fries een tweede of derde taal.

Het vak Friese taal en cultuur leidt leerlingen op tot taalvaardige, taalbewuste en cultuurbewuste burgers die met hun kennis, vaardigheden en houdingen ten opzichte van de Friese taal en cultuur kunnen bijdragen aan de meertalige 'mienskip', die zich mede door globalisering en digitalisering snel en dynamisch ontwikkelt. Een versterkte beheersing van de Friese taal en groeiend begrip van, en inzicht in, de Friese cultuur dragen bij aan de vorming van hun eigen talige en culturele identiteit. Daarnaast vergroot het vak doorstroommogelijkheden in het vervolgonderwijs en kansen om te ontwikkelen in de Friese maatschappij.

Friese taal en cultuur als schoolvak

Aansluiting

In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs sluit het vak aan op de onderbouw door voort te bouwen op de conceptkerndoelen Friese taal en cultuur. Er is aansluiting gezocht bij de kerndoelen voor onderbouw vo, om verticale samenhang met primair onderwijs en onderbouw vo te waarborgen. Afhankelijk van de schoolsoort en leerweg worden inhoud en uit de onderbouw nader verdiept, toegespitst of geconcretiseerd. Het vak krijgt in een doorlopende leerlijn vorm vanuit drie invalshoeken: taal leren en gebruiken, taalbewustzijn en cultuurbewustzijn.

De verschillen tussen de taalbeheersingsniveaus bij de instromende leerlingen vormen een aandachtspunt bij de aansluiting met de bovenbouw. Die verschillen komen onder andere doordat het Fries niet voor iedereen de thuistaal is en doordat niet alle scholen Fries aanbieden in alle leerjaren.

Taal leren en gebruiken

Leerlingen leren hun taalvaardigheid effectief in te zetten en daarop te reflecteren. Ze ontwikkelen hun receptieve, productieve en interactieve taalvaardigheden door de Friese taal vaker doelbewust en doelgericht te gebruiken in digitale en niet-digitale communicatie. Meer dan in de onderbouw

zijn communicatieve situaties georiënteerd op beroepscontexten en maatschappelijk functioneren.

Taalbewustzijn

Leerlingen worden zich bewust van hun eigen meertaligheid en die van de ander, verkennen de relatie tussen taal en identiteit en leren hun gehele taalrepertoire effectief in te zetten in hun communicatie. Ze maken daarbij gebruik van specifieke kennis over kenmerken van de Friese taal.

Taalbewustzijn draagt bij aan de ontwikkeling van een open houding ten aanzien van talige diversiteit. Inzicht in de betekenis van taal en teksten biedt leerlingen meer zicht op zichzelf, de ander, de maatschappij en hun eigen plek daarin. Ook vergroot het hun zelfredzaamheid.

Cultuurbewustzijn

Cultuurbewustzijn draagt bij aan begrip en waardering van de Friese cultuur en andere culturen. Leerlingen leren beargumenteerd te reflecteren op Friese culturele en literaire uitingen en hun eigen houding ten opzichte daarvan te bepalen. Ze ontwikkelen inzicht in het materiële en immateriële erfgoed van Friesland in relatie tot de Friese geschiedenis en geografie. Daarnaast worden leerlingen zich bewust van de culturele en historische positie van Friesland.

Examenvak

Vmbo-leerlingen kunnen Friese taal en cultuur kiezen in het vrije deel. Vmbo-basis (bb) en vmbo-kader (kb) sluiten het vak af met een schoolexamen. Vmbo-gemengde en theoretische leerweg (gl/tl) hebben een schoolexamen en een centraal schriftelijk examen. In de bovenbouw van het havo en vwo is Friese taal en cultuur een verplichte moderne vreemde taal in het profiel C&M, en een keuzevak in het vrije deel bij alle profielen. Havo- en vwo-leerlingen sluiten het vak af met een schoolexamen en een centraal schriftelijk eindexamen.

Op vmbo-gl/tl, havo en vwo worden naast de reguliere domeinen keuzedomeinen aangeboden waarin leerlingen zich gedurende de bovenbouw kunnen verdiepen. De keuzedomeinen sluiten inhoudelijk aan bij de kerndomeinen. De leerling kan kiezen voor schrijfverdieping, taal- of cultuuronderzoek.

Samenhang

Het vak legt en onderhoudt leer- en taalinhoudelijke verbindingen met Nederlands, moderne vreemde talen en heeft raakvlakken met zaak- en kunstvakken. Leerlingen lezen, luisteren, spreken en schrijven ook bij de andere talen en werken zo aan hun brede taalvaardigheid. De inhouden van Fries zijn daarom sterk verwant aan de moderne vreemde talen, met name aan het Engels, en aan het Nederlands. Bij alle talen wordt het raamwerk opgebouwd

vanuit drie vergelijkbare invalshoeken: taal leren en gebruiken (communicatie), taalbewustzijn en cultuurbewustzijn.

Friese taal en cultuur in de schoolsoorten

In alle schoolsoorten en leerwegen leren leerlingen taal- en cultuurbewust handelen en communiceren over betekenisvolle inhoud. Dit doen leerlingen aan de hand van een breed aanbod aan mondelinge, schriftelijke en multimediale teksten in diverse zakelijke en literaire genres. Leerlingen worden toegerust om zelfstandig hun taalbeheersing verder te ontwikkelen voor hun vervolgopleiding, beroepsoriëntatie, persoonlijke ontwikkeling en burgerschap.

Vmbo

Een goede beheersing van het Fries en kennis van de Friese taal en cultuur spelen een belangrijke rol bij het voorbereiden van leerlingen op het mbo en de beroepspraktijk. Leerlingen kunnen zich in allerlei communicatieve situaties goed uitdrukken, en teksten lezen en produceren over praktische, concrete en actuele onderwerpen. De onderwerpen en communicatieve situaties zijn afgestemd op de leerweg en het loopbaanperspectief. Binnen de beroepsgerichte leerwegen zijn de onderwerpen en communicatieve situaties concreet en toepasbaar in de directe leefomgeving en beroepscontexten. Binnen de leerwegen vmbo-bb en -kb ligt het accent sterk op kijk-, luister- en spreekvaardigheid van de Friese taal. Hierbij is er ook veel aandacht voor de Friese taal en cultuur.

In de gemengde en theoretische leerweg (gl/tl) kunnen de taken, teksten en contexten abstracter en complexer zijn. Er is meer aandacht voor lees- en schrijfvaardigheid, omdat leerlingen mogelijk aansluitend beroepsonderwijs gaan volgen of doorstromen naar het havo. Van vmbo bb tot en met vmbo-gl/tl doen leerlingen ervaringen op met diverse literaire en culturele uitingen.

Havo

Leerlingen leren communiceren in en over de Friese taal binnen diverse contexten. De taken en teksten stimuleren reflectie op maatschappelijke, culturele en literaire thema's. De ontwikkeling van de Friestalige literatuur en fictie speelt daarbij een belangrijke rol. Er is aandacht voor aansluiting op het hbo en doorstroom naar het vwo.

Vwo

De uitgangspunten zijn grotendeels hetzelfde als op het havo, maar er is meer aandacht voor (pre)academische taalvaardigheden in theoretische en abstracte contexten. Leerlingen verdiepen zich uitgebreider in kennis over taal en taalgebruik en de cultureel-historische context van teksten.

3. Raamwerk met domeinen en subdomeinen

Hieronder vind je het raamwerk van Friese taal en cultuur, geordend naar domeinen en subdomeinen. Daarbij is een verdeling gemaakt van inhouden over het schoolexamen (SE) en centraal examen (CE).

Onderstaande SE-CE-verdeling is basis voor het ontwikkelen van de conceptsyllabus en gericht op invoering van het examenprogramma op korte termijn (2-5 jaar). In het toelichtingsdocument zijn de adviezen ten aanzien van examinering te lezen en wordt toegelicht welke onderdelen mogelijk meer tijd nodig hebben dan in het korte-termijnsceario staat beschreven.

Domeinindeling	Titel (sub)domein	Toewijzing SE-CE	
		SE	CE
KERNCURRICULUM			
Domein A	Taal leren en gebruiken		
Subdomein A1	Receptieve taalvaardigheid		X
Subdomein A2	Productieve taalvaardigheid	X	
Subdomein A3	Interactie	X	
Domein B	Taalbewustzijn		
Subdomein B1	Taal als fenomeen	X	X
Subdomein B2	Taal en individu	X	
Domein C	Cultuurbewustzijn		
Subdomein C1	Fries erfgoed	X	X
Subdomein C2	Cultuurbeleving	X	
KEUZEDOMEINEN			
Domein D	Schrijfverdieping	X	
Domein E	Taalonderzoek	X	
Domein F	Cultuuronderzoek	X	

4. Eindtermen

I. KERNCURRICULUM

Domein A Taal leren en gebruiken

Subdomein A1 Receptieve taalvaardigheid

Eindterm 1

De leerling toont begrip van de inhoud van auditieve en audiovisuele Friestalige bronnen. (B)

Het gaat hierbij om:

- luisteren en kijken naar diverse multimediale bronnen over concrete, maatschappelijke en beroepsgerichte onderwerpen die betrekking hebben op Fryslân;
- benoemen van onderwerp en hoofdzaken uit de bronnen;
- vergelijken van informatie uit verschillende bronnen;
- beoordelen van de betrouwbaarheid van eenvoudige bronnen in diverse contexten.

Te denken valt aan:

- een Friese jeugdserie of film bekijken en de hoofdzaken bespreken;
- een documentaire bekijken die aansluit bij de belevingswereld of beroepscontext, en de betrouwbaarheid van de informatie beoordelen;
- de hoofdzaken uit een podcast over taalvariatie navertellen.

Eindterm 2

De leerling toont begrip van de inhoud van schriftelijke Friestalige teksten. (B)

Het gaat hierbij om:

- lezen van zakelijke en literaire teksten over een breed scala aan concrete onderwerpen;
- benoemen van onderwerp en hoofdzaken in eenvoudige teksten;
- benoemen van communicatieve doelen, publiek en context;
- beoordelen van de betrouwbaarheid van eenvoudige teksten in diverse fysieke en digitale contexten.

Te denken valt aan:

- een Nederlandstalig krantenartikel met Friestalige citaten lezen, en hoofdzaken en doel benoemen;
- de betrouwbaarheid beoordelen van verschillende Friese websites;
- eenvoudige formele boodschappen van beroepsprofessionals begrijpen;
- een brief lezen en beoordelen of deze passend is geformuleerd voor het publiek.

Subdomein A2 Productieve taalvaardigheid

Eindterm 3

De leerling spreekt in de Friese taal afgestemd op doel, publiek en context. (B)

Het gaat hierbij om:

- Fries spreken in maatschappelijke, opleidings- en beroepscontexten;
- afstemmen van taalgebruik en communicatievorm op doel, publiek en context;
- helder presenteren van concrete informatie;
- formuleren van goed gestructureerde en correcte zinnen;
- inzetten van non-verbale en visuele communicatie die het communicatieve doel ondersteunt.

Te denken valt aan:

- een presentatie houden over een Friestalig jeugdboek;
- een vlog maken over een onderwerp uit de Friese geschiedenis, met gebruik van non-verbale en visuele middelen;
- een journaalitem maken over een actueel onderwerp dat speelt in de eigen leefomgeving;
- een discussie voeren over een maatschappelijk thema.

Eindterm 4**De leerling schrijft in de Friese taal afgestemd op doel, publiek en context. (B)**

Het gaat hierbij om:

- schrijven van Friestalige teksten met een eenvoudige structuur over een breed scala aan concrete onderwerpen;
- afstemmen van taalgebruik en communicatievorm op doel, publiek en context;
- formuleren van zinnen en alinea's met eenvoudige opbouw;
- toepassen van kennis van taalverzorging en tekstopmaak, waar nodig met behulp van digitale communicatiemiddelen.

Te denken valt aan:

- een klachtenmail schrijven aan de gemeente;
- een korte recensie schrijven van een toneelvoorstelling of boek;
- een handleiding schrijven bij een spel, machine of voorwerp;
- een zelfgeschreven tekst verbeteren met behulp van artificiële intelligentie (AI);
- een brief aan je held schrijven en deze uitnodigen op school.

Eindterm 5**De leerling gebruikt de Friese taal op een creatieve manier. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verwoorden van ideeën, gedachten, ervaringen, gevoelens, emoties en fantasieën;
- jezelf uiten door te experimenteren met klanken, woorden, teksten en vorm;
- verkennen van verschillende creatieve manieren om zich uit te drukken.

Te denken valt aan:

- een verhaal of liedtekst maken over een actueel onderwerp;
- een strip maken naar aanleiding van een bekend Fries verhaal;
- een gedicht schrijven waarin meerdere talen en taalvariëteiten voorkomen;
- een elevator pitch uitvoeren en met klasgenoten beoordelen wie zich op de creatiefste manier uitdrukt.

Subdomein A3 Interactie

Eindterm 6

De leerling voert gesprekken in de Friese taal om informatie te verkrijgen en meningen uit te wisselen. (B)

Het gaat hierbij om:

- afstemmen van inhoud, taalgebruik, stemgebruik en non-verbale communicatie op communicatief doel, medium, context en gesprekspartner(s);
- afstemmen op kennis, achtergrond, standpunt en perspectief van de gesprekspartner(s);
- luisteren naar en constructief reageren op de bijdragen van de gesprekspartner(s);
- uitwisselen van informatie en meningen in informele en formele, online en offline contexten;
- toepassen van gespreks- en taalconventies.

Te denken valt aan:

- een begeleidende gespreksrol spelen bij Taaldorp in de onderbouw waarbij situaties uit de praktijk worden nagespeeld;
- een interview houden met familie of een externe over een onderwerp gerelateerd aan het Fries of Friesland;
- een discussie voeren over een regionaal thema, afgestemd op de verschillende perspectieven van de gesprekspartners.

Domein B Taalbewustzijn

Subdomein B1 Taal als fenomeen

Eindterm 7

De leerling toont inzicht in kenmerken van de Friese taal. (B)

Het gaat hierbij om:

- benoemen van kenmerken van de Friese taal op klank-, woord- en zinsniveau;
- vergelijken van kenmerken van de Friese taal met het Nederlands.

Te denken valt aan:

- de Friese klanken en diakritische tekens arceren, ter versterking van het Friese woordbeeld;
- een gesprekje voeren in het Fries met zelfstandige naamwoorden in de vorm van verkleinwoorden, zodat dit specifieke taalkundig kenmerk herkenbaar wordt;
- in een gesproken tekst Friese taalkenmerken opmerken en benoemen.

Eindterm 8

De leerling toont inzicht in de positie van de Friese taal in de meertalige samenleving. (B)

Het gaat hierbij om:

- benoemen van verschillen en overeenkomsten tussen de politieke en juridische status van het Fries;
- uitleggen wat de positie is van de Friese taal in Nederland;
- verwoorden hoe de positie van de Friese taal verandert onder invloed van tijd en maatschappelijke ontwikkelingen.

Te denken valt aan:

- een poster maken over de wetgeving omtrent Fries als tweede officiële rijkstaal;
- een onderzoek doen naar de demografische gegevens, zoals het aantal Friestaligen in en buiten Fryslân;
- een tijdlijn maken over de historische ontwikkeling van de positie van het Fries.

Subdomein B2 Taal en individu

Eindterm 9

De leerling toont inzicht in taalverandering en taalvariatie in de Friese taal. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van veranderingen in Fries taalgebruik vroeger en nu, in gesproken en geschreven teksten;
- benoemen van nieuwe woorden en uitdrukkingen in het Fries onder invloed van media, digitalisering, Nederlands en andere talen;

- beschrijven van verschillen en overeenkomsten tussen de meest voorkomende taalvariëteiten van het Fries en regiolecten in Friesland.

Te denken valt aan:

- de Friese taal uit verschillende taalperioden vergelijken met behulp van audiovisuele middelen;
- interviews afnemen met lokale inwoners over het gebruik van Friese taalvariëteiten;
- een presentatie houden over nieuwe Friese woorden die de afgelopen jaren zijn ontstaan onder invloed van digitalisering of straattaal;
- het gebruik van de Friese taal in sociale media vergelijken met correct Fries.

Eindterm 10

De leerling reflecteert op eigen taalkeuzes en die van anderen binnen de meertalige situatie in Fryslân. (H)

Het gaat hierbij om:

- verwoorden van keuzes die anderen maken in hun taalgebruik en de effecten daarvan in communicatie;
- uitleggen van eigen taalkeuzes in relatie tot de persoonlijke, meertalige identiteit;
- waarderen van eigen en andermans taalkeuzes in relatie tot het Fries.

Te denken valt aan:

- een multimediaal project uitvoeren om bewust te worden van taalkeuzes en de ontwikkeling van de talige identiteit;
- verkennen van taalkeuzes die gemaakt worden in verschillende bedrijven en beroepssectoren;
- een discussie voeren over gemaakte keuzes met betrekking tot het gebruik van het Fries in de meertalige situatie in Fryslân;
- vlog maken over de zichtbaarheid van Friese taaluitingen in het dagelijks leven.

Eindterm 11**De leerling legt verbanden tussen ervaringen, persoonlijke interesses en kwaliteiten, vervolgopleidingen en toekomst. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verkennen van de plaats en de functie van de Friese taal en cultuur in de samenleving;
- oriënteren op sectoren, beroepen en vervolgopleidingen waarin de kennis en vaardigheden van het schoolvak Friese taal en cultuur relevant zijn;
- deelnemen aan activiteiten gerelateerd aan het schoolvak Friese taal en cultuur;
- benoemen van de eigen kwaliteiten en interesses passend bij het schoolvak Friese taal en cultuur;
- reflecteren op opgedane ervaringen in het kader van oriëntatie op studie en beroep.

Te denken valt aan:

- een gesprek voeren met beroepsbeoefenaars over de rol van Fries in hun beroepscontext;
- een collage maken over de zichtbaarheid van Fries in de meertalige maatschappij;
- een inventarisatie maken van opleidingen en beroepen waarin Fries relevant is, zoals de zorg, media, vormgeving en ICT, economie en ondernemen, dienstverlening, marketing en communicatie, en (semi-) overheidsinstellingen;
- een reflectiegesprek voeren over het eigen meertalig repertoire en het effect van taalgebruik in beroepscontexten.

Domein C Cultuurbewustzijn

Subdomein C1 Fries erfgoed

Eindterm 12

De leerling toont inzicht in het materiële en immateriële erfgoed van Fryslân. (B)

Het gaat hierbij om:

- verbanden leggen tussen het Friese landschap en beroepssectoren;
- beschrijven van bouwkunst, beeldende kunst, podiumkunst en muziek in relatie tot de Friese taal en cultuur;
- uitleggen van belangrijke gebeurtenissen en ontwikkelingen uit de Friese geschiedenis en de doorwerking daarvan.

Te denken valt aan:

- een voorwerp of werkstuk maken voor een tentoonstelling over een onderwerp uit de Friese Canon;
- een geografische waterrouwtekaart maken van de Friese meren en de elf steden;
- een fotoreportage maken over het landschap en de bijbehorende beroepen in Fryslân;
- een verhaal maken over een plaatselijke held of gebeurtenis in relatie tot erfgoed in de eigen omgeving.

Subdomein C2 Cultuurbeleving

Eindterm 13

De leerling doet ervaring op met Friese cultuuruitingen. (E)

Het gaat hierbij om:

- verkennen van Friese cultuuruitingen;
- ervaringen opdoen met minimaal twee Friese cultuuruitingen in authentieke contexten;
- verwoorden van persoonlijke reacties op het bijwonen van Friese cultuuruitingen.

Te denken valt aan:

- een enquête houden om Friese gewoonten en tradities binnen de eigen familie of mienskip in kaart te brengen;
- een beeldverslag maken over Friestalige concerten, theater- of muziekvoorstellingen, zoals een iepenloftspul;
- een sportjournaalitem maken na bezoek aan een evenement waarbij één van de zes Friese sporten beoefend of gedemonstreerd wordt;
- een aanbeveling schrijven voor een tentoonstelling in een (streek)museum.

Eindterm 14

De leerling doet ervaring op met Friestalige jeugdliteratuur en verwoordt persoonlijke voorkeuren. (H)

Het gaat hierbij om:

- lezen, beluisteren en bekijken van diverse vormen van jeugdliteratuur;
- lezen van minimaal 4 Friestalige werken ten behoeve van leesplezier en ontwikkeling;
- beschrijven van personages en hun fictieve wereld;
- verwoorden van opgedane inzichten en kennis over zichzelf en andere mensen na het lezen, luisteren en bekijken van teksten;
- verwoorden van persoonlijke ervaringen na het lezen, luisteren en bekijken van teksten.

Te denken valt aan:

- een pitch geven over een literair werk 'Lees dit boek (niet)!';
- een literaire tekst lezen of beluisteren en daarbij passende zakelijke teksten of beeldmateriaal verzamelen;
- een brief schrijven aan de hoofdpersoon van een boek en de eigen leeservaring daarin betrekken.

II. KEUZEDOMEINEN

Bevoegd gezag kiest een van de drie keuzedomeinen (D – F).

Keuzedomein D Schrijfverdieping

Eindterm 15

De leerling schrijft Friestalige teksten en reflecteert op de eigen schrijfvaardigheid. (H)

Het gaat hierbij om:

- schrijven van teksten in diverse genres, gerelateerd aan literaire, maatschappelijke en opleidingscontexten;
- verwoorden van ideeën, ervaringen, gevoelens, gedachten, redeneringen en informatie in geschreven teksten;
- toepassen van kennis van taalconventies, waar nodig met behulp van taaladviesbronnen en digitale middelen;
- tonen van ontwikkeling in het schrijfproces aan de hand van een gevarieerde set aan schrijfproducten;
- reflecteren op eigen schrijfvaardigheid en verbeterdoelen stellen.

Te denken valt aan:

Het aanleggen van een schrijfportfolio met bijvoorbeeld:

- een actuele, zakelijke tekst omgezet in een toneel- of filmscript of andersom;
- een zelf ontworpen en uitgevoerde Friestalige commercial;
- een strip met cartoons en Friestalige tekstwolken;
- een aanbeveling over een cultureel evenement in de regio;
- een Friestalige glossy over een Fries thema.

Keuzedomein E Taalonderzoek

Eindterm 16

De leerling doet onderzoek naar onderwerpen gerelateerd aan de Friese taal. (H)

Het gaat hierbij om:

- formuleren van een stappenplan, onderzoeksdoel of onderzoeksvraag;
- doelgericht zoeken, selecteren en interpreteren van schriftelijke, multimediale of orale bronnen;

- bronnen, materialen en verworven kennis doelgericht verwerken en presenteren in een schriftelijk of multimediaal product en/of voorwerp;
- reflecteren op het onderzoeksproces en de eigen ontwikkeling.

Te denken valt aan:

- een onderzoek doen naar taalkeuzes in verschillende contexten in de meertalige mienskip;
- interviews houden met verschillende Friese generaties over het taalgebruik in de Friese taal en de vormen van taalgebruik met elkaar vergelijken;
- een introductiefilmpje maken over Friese taal en cultuur als vak op school naar aanleiding van een behoefte-inventarisatie;
- een reclamecampagne bedenken en uitvoeren voor ondernemers om het gebruik van Fries en regiotalen in hun bedrijven te versterken;
- een onderzoek doen naar de herkomst van het Fries (Westerlauwers) en met de opbrengsten een tentoonstelling organiseren en inrichten.

Keuzedomein F Cultuuronderzoek

Eindterm 17

De leerling doet onderzoek naar onderwerpen gerelateerd aan de Friese cultuur. (H)

Het gaat hierbij om:

- formuleren van een stappenplan, onderzoeksdoel of onderzoeksvraag;
- doelgericht zoeken, selecteren en interpreteren van schriftelijke, multimediale of orale bronnen;
- bronnen, materialen en verworven kennis doelgericht verwerken en presenteren in een schriftelijk of multimediaal product en/of voorwerp;
- reflecteren op het onderzoeksproces en de eigen ontwikkeling.

Te denken valt aan:

- een fototentoonstelling maken over aspecten van de Friese geschiedenis of het Friese landschap, waar mogelijk ook in relatie tot de eigen omgeving;
- een documentaire maken over de achtergrond en ontstaansgeschiedenis van Friese tradities, bijvoorbeeld iepenloftspullen, skûtsjesilen, aaisykjen;
- een verslag maken over de culturele sector, de culturele waarde en het behoud ervan in Fryslân aan de hand van interviews met professionals;
- een lees- en cultuurdossier aanleggen met verschillende creatieve uitingen over een thema als vriendschap of oorlog;
- een kunstwerk maken waarbij een persoon of onderwerp uit het Friese verleden of heden wordt geëerd.

Bijlage – Begrippenlijst Friese taal en cultuur

Hieronder lees je de vakspecifieke begrippen en hun omschrijving.

Begrip	Omschrijving
Aanpak	Houding of benadering om een doel te bereiken. Bijvoorbeeld: scannend lezen om informatie te zoeken, een schrijfplan om tot een gestructureerde tekst te komen, een stappenplan maken ter voorbereiding op een samenhangende tekst.
Begrip	Zie tekstbegrip.
Betekenisvolle bronnen of contexten	Een bron of context is betekenisvol als de inhoud maatschappelijk relevant is, of van persoonlijke betekenis is voor de leerling, doordat deze past bij de interesses en belangen van dat moment.
Bron	Drager van mondelinge, schriftelijke, visuele, digitale en multimodale informatie.
Burgerschap	Het vermogen om maatschappelijk en politiek te functioneren en daarmee gezamenlijk de samenleving vorm te geven.
Communicatie	De (online) mondelinge, schriftelijke en multimodale uitwisseling van boodschappen die bewust en/of onbewust, verbaal en/of non-verbaal worden overgebracht, ontvangen en geïnterpreteerd. Wanneer deze uitwisseling is afgestemd op doel, publiek en context, is er doelgerichte communicatie.
Communicatief doel	Wat je wilt bereiken door middel van communicatie: informeren, amuseren, instrueren, overtuigen, beschouwen en activeren.
Communicatieve context	De tijdruimtelijke en sociaal-culturele omgeving waarin specifieke communicatie plaatsvindt. De context van de communicatie oefent een grote invloed uit op de vorm die je communicatie aanneemt.
Creativiteit	Het vermogen om originele ideeën en oplossingen te bedenken ten behoeve van doelgerichte communicatie of persoonlijke expressie.

Cultuur	Alles wat mensen denken, doen en maken en de betekenis die zij vanuit hun individuele en het collectieve geheugen daaraan geven. Cultuur is een dynamisch geheel aan gebruiken en uitdrukkingsvormen.
Cultuurbewustzijn	Het begrijpen en waarderen van de verschillende manieren waarop mensen met uiteenlopende achtergronden en herkomst leven, denken en handelen.
Cultuuruitingen	Verschiedende manieren waarop een samenleving of groep haar waarden, normen, ideeën, tradities en creativiteit tot uitdrukking brengt. Bijvoorbeeld: kunst, muziek, literatuur, architectuur, rituelen en gebruiken.
Culturele diversiteit	De aanwezigheid van onder meer verschillende talen, tradities, normen, waarden, religies en etniciteiten in een samenleving.
Culturele identiteit	Onderdeel van iemands identiteit of die van een groep op basis van gemeenschappelijke waarden en normen.
Digitale geletterdheid	Kennis hebben van digitale technologie en digitale media en beschikken over vaardigheden om deze te gebruiken.
Fictie	Alle tekstvormen waarin met behulp van verteltechnieken een werkelijkheid verbeeld wordt middels audiovisuele en/of talige media. Bijvoorbeeld vormen van literatuur, films, tv-series en verhalende games.
Geletterdheid	Het vermogen om geschreven taal te begrijpen, te evalueren en doelgericht te gebruiken, in het persoonlijke leven en in maatschappelijke context.
Genre, literair	Aanduiding voor soorten literaire teksten: proza, poëzie en toneel en alle vormen daartussen. Traditioneel noemen we dat lyrische, epische en dramatische teksten. Bijvoorbeeld: kinderrijmpjes, liedjes, gedichten, korte verhalen, romans, graphic novel, fabels, toneel, hoorspel.

Genre, zakelijk	Aanduiding voor soorten zakelijke teksten met hetzelfde communicatieve doel en een overeenkomstige structuur, stijl en vormgeving die worden gekenmerkt door een overeenkomstige structuur, stijl en vormgeving. De hoofdgenres zijn feitelijke en waarderende teksten, onder te verdelen zijn in subvormen als verslag, beschrijving, procedure, verklaring, oproep/verzoek (feitelijk) en beschouwing, betoog, respons (waardierend).
Gespreksconventies	Wat in gesprekken in een bepaalde context door de taalgemeenschap gebruikelijk en passend wordt gevonden, bijvoorbeeld op gepaste wijze de beurt nemen.
Interactie	Uitwisseling van kennis, ideeën, gevoelens en informatie tussen twee of meer personen, waarbij er sprake is van een voortdurende afwisseling tussen luister- en spreek- en gespreksactiviteiten, en/of lees- en schrijfactiviteiten.
Literaire begrippen	Zie literaire middelen.
Literaire middelen	Vormen van taalgebruik die zich onderscheiden van een zakelijke manier van uitdrukken. Bijvoorbeeld: stijl, register, stijlfiguren en beeldspraak.
Literatuur	Wat onder literatuur wordt verstaan loopt uiteen en is veranderlijk. Het gaat om teksten die een werkelijkheid verbeelden met taal als voornaamste medium en met inzet van literaire middelen. Literatuur omvat een breed scala aan genres, zowel fictieve als non-fictieve teksten, van uiteenlopende complexiteit. Er worden vanouds drie vormen onderscheiden: verhalende, lyrische en dramatische teksten. De betekenis van literaire teksten komt tot stand in een wisselwerking tussen de tekst, de context en de lezer.
Meertalig repertoire	De talen, taalvariëteiten of woorden en uitdrukkingen uit de talen/taalvariëteiten die een persoon passief of actief beheerst.
Meertaligheid in de samenleving	Het naast elkaar bestaan van verschillende talen en taalvariëteiten binnen een bepaalde context of een bepaald gebied.
Meertalige competentie	Het functioneel en flexibel kunnen inzetten van een meertalig repertoire om te communiceren of om een nieuwe taal te leren.

Mienskip	Onderlinge verbondenheid die wordt ingezet om gemeenschappelijk ervaren doelen binnen de Friese samenleving in gezamenlijkheid na te streven.
Multimediaal	Het gebruiken van verschillende media. Bijvoorbeeld kranten, tijdschriften, boeken, posters, fotografie, televisie, films, video's, games internet en sociale media.
Multimodaal	Het combineren van meer dan één communicatiekanaal in een product. Bijvoorbeeld: geschreven teksten, gesproken teksten, gebaren, gezichtsuitdrukkingen, muziek en allerlei soorten beeldmateriaal zoals video's, animaties, illustraties en grafieken.
Non-fictie	Alle tekstvormen die op de werkelijkheid berustende feiten aanbieden, analyseren of interpreteren. Bijvoorbeeld: handleidingen, woordenboeken, documentaires, essays, schoolboekteksten of (auto)biografieën.
Productieve taalvaardigheid	Het betreft hier de vaardigheden spreken en schrijven.
Receptieve taalvaardigheid	Het betreft hier de vaardigheden kijken, luisteren en lezen.
Register	Taalgebruik dat aan een bepaalde situatie is gebonden, zowel wat betreft woordkeuze als zinsbouw. Er zijn verscheidene registers, variërend van zeer informeel tot zeer formeel. De vijf belangrijkste registers zijn vulgair, informeel, neutraal, formeel, archaïsch.
Retorische middelen	Talige middelen die bijdragen aan overtuigingskracht in spreken en schrijven. Bijvoorbeeld: stijlmiddelen, beeldspraak, ironie, verteltechnieken of woordkeuze.
Reviseren	De schrijver reflecteert op de tekst en herziet indien nodig de tekst of delen ervan. De revisies kunnen bijvoorbeeld betrekking hebben op: structuur, inhoud, formulering, spelling en interpunctie.
Taalbeschouwingsstrategieën	Strategieën om op taal, taalgebruik en andere taalverschijnselen te reflecteren. Bijvoorbeeld: analyseren, relateren, vergelijken, classificeren, generaliseren en herordenen.
Taalbewustzijn	Expliciete kennis over taal, alertheid op de werking van taal en inzicht in hoe talen geleerd en gebruikt worden.

Taalconventies	Wat in een bepaalde context door de taalgemeenschap gebruikelijk en passend wordt gevonden in het taalgebruik.
Taalnormen	Van bovenaf of in een bepaalde context door de taalgemeenschap opgelegde regels voor taalgebruik.
Taalontwikkeling	Het proces dat doorlopen wordt bij het leren van een of meerdere talen.
Taalstatus	De positie die een taal inneemt in een bepaalde gemeenschap en de waardering die aan die taal wordt toegekend door een (inter)nationale overheid of gemeenschap.
Taalvariatie	Het bestaan van verschillen binnen een taal of binnen het taalgebruik van een individu.
Taalvariëteit	Een variant op een erkende taal die door een groep mensen gesproken of geschreven wordt. Bijvoorbeeld: dialecten, straattaal en jongerentaal. Elke taalvariëteit heeft een aantal opvallende eigen kenmerken, zoals eigen uitspraak, eigen woorden en grammaticaregels.
Taalverwerving	Het zich eigen maken van een of meerdere talen in een ongestuurde, natuurlijke context.
Talige identiteit	Taalgebruik dat een mens of groep mensen definieert en onderscheidt van anderen.
Talig repertoire	De talen, taalvariëteiten of woorden en uitdrukkingen uit de talen/taalvariëteiten die een persoon passief of actief beheerst.
Tekst	Elke vorm van mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale communicatie, waarmee ideeën, ervaringen, gedachten, gevoelens, meningen en informatie door middel van taal worden weergegeven.
Tekstbegrip	De mate waarin de lezer betekenis verleent aan een tekst door teksten te begrijpen, interpreteren, integreren, evalueren en erop te reflecteren.
Tekstconventies	Zie taalconventies.
Tekststructuur	Ordering van inhouden, de relaties tussen die inhouden en de manier waarop die relaties worden gemarkeerd, bijvoorbeeld met signaalwoorden. In informatieve teksten komen vijf structuren veel voor: beschrijving, chronologie, oorzaak-gevolg, probleem-oplossing en vergelijking.

Verteltechnieken	Technieken die een verhaal opbouwen en kleuren. Hiermee worden gebeurtenissen weergegeven en de aandacht en blik van de lezer of luisteraar gericht. Bijvoorbeeld: perspectief, verteltempo en verhaallijnen.
-------------------------	---

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)